

Shahid Bahonar
University of Kerman

Journal of Iranian Studies

ISSN: 1735 - 0700

Journal of Iranian Studies

Intertextual and Hypertextual Deliberation on the Reflection of Ḥāfeẓ Shīrāzī's Ghazal in Ibn Hosām Khusfī's Ghazal

Mojahed Gholami

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Persian Gulf University, Bushehr, Iran.

E-mail: mojahed.gholami@pgu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 2026 January 23

Received in revised form 2026

June 8

Accepted 2026 June 14

Published online 2026 June 22

Keywords:

*intertextuality,
hypertextuality,
Ritual poetry,
Ḥāfeẓ Shīrāzī,
Ibn Hosām Khusfī.*

ABSTRACT

Background and Purpose: A systematic look at the dialogue between texts and the presentation of theories about the forms of their relationship with each other led to Julia Kristeva's "intertextuality" and Gérard Genette's "transtextuality". This provided the basis for a systematic examination of the forms of reproduction of Persian literary works and their relationship to each other within the framework of these new theories. Thus, the author's authority in determining the unique meaning of the text collapsed and the reader's activism in the process of meaning-making increased. Of course, in the Islamic-Iranian rhetorical tradition, there are signs of attention to the relationship between texts and the poems of poets have interacted with each other in various ways. In connection with this issue, the aim of this article is to discover the methods of reproducing Hafez's ghazal in Ibn Hussam's ghazal within the framework of intertextual and hypertextual theories.

Method and Research: the present study has been prepared as a developmental research, based on library resources and using a descriptive-analytical method.

Findings and Conclusions: The influence of Ḥāfeẓ's poetry in the 9th century AH is so great that some researchers believe that a "Hāfezian discourse" emerged in that century. For example, in the ghazals of Ibn Hosām Khusfī (d. 875 AH), a famous religious poet in the 9th century AH, there are signs of influence from the ghazals of Ḥāfeẓ Shīrāzī (d. 792 AH), which mainly indicates an intertextual and hypertextual relationship between the ghazals of these two poets.

Cite this article: Gholami, Mojahed. (2026). Intertextual and hypertextual deliberation on the Reflection of Ḥāfeẓ Shīrāzī's Ghazal in Ibn Hosām Khusfī's Ghazal. *Journal of Iranian Studies*, 25 (49), 493-507. <http://doi.org/10.22103/jis.2026.26709.2825>

© The Author(s).

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman.

DOI: <http://doi.org/10.22103/jis.2026.26709.2825>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

New literary theories entered Iran and academics became familiar with European ideas and opinions; as a result, new doors were opened to research on the types of relationships between texts and how they interacted. Kristeva made the point that no text is self-sufficient and carries with things from previous texts. For this purpose, she used the term “intertextuality” in the 1960s. Intertextuality, according to Kristeva, was: the interaction between texts through references to legends and myths, quotation, stylistic imitation, the use of a common literary genre, formal points, revision, and other possible methods (Kristeva, 1973: 36). Genette considered intertextual interactions to be beyond what Kristeva had suggested. By reviewing Kristeva's theory, he used the term “transtextuality” and considered five sub-categories for it: intertextuality, paratextuality, metatextuality, architextuality, and hypertextuality. Thus, each text, in addition to informing about the presence of previous texts within it, also appears in subsequent texts. In the ghazal of Ibn Hosām Khusfī, a renowned ritual poet of the ninth century AH, there are signs of influence from the ghazal of Ḥāfeẓ Shīrāzī, which needed to be systematically examined using intertextual and hypertextual theories.

Methodology

Because when studying Ibn Hosām's collection of poems, his influence on Hafez's thought and poetry was seen, this issue was examined in a descriptive-analytical manner, using Genet's views and thoughts on intertextuality and hypertextuality and their forms. the sources used were library sources. The goal was to identify one of the sources of Ibn Hosām's ghazal, the form of Hafez's ghazal reproduction in Ibn Hosām's ghazal, or the form of Ḥāfeẓ's ghazal presence in Ibn Hosām's ghazal.

Discussion

Shams ol-Din Muhammad Ḥāfeẓ Shīrāzī is one of those whose ghazals inspired Ibn Hosām, and it is clear that Ibn Hosām enjoyed reading Hafez's ghazals and strengthened his poetic taste and art. Ḥāfeẓ passed away when Ibn Hosām was ten years old. Nematullah Fazeli has considered the issue of Ḥāfeẓ and the contemporary world to be a multidimensional issue, one of which is how and to what extent contemporary Persian poetry has been influenced by Ḥāfeẓ, or how Ḥāfeẓ has been represented in various literary and artistic texts of contemporary Iran (2023: 45). It is interesting to analyze the forms of this influence and representation, not only in contemporary poetry, but also in classical Persian poetry. It was said that intertextuality (according to Genette) refers to the relationship of co-presence, that is, the presence of text A in text B, and has three manifestations. Ibn Hosām's covert-intentional use of Ḥāfeẓ's poetry is a rejected hypothesis. Because, firstly, Ḥāfeẓ's poetry was very famous and no poet could steal it. Secondly, Ibn Hosām's religious and ideological upbringing did not allow him to do this.

Therefore, regarding the interaction of the poetry of these two poets, more attention should be paid to intertextual and hypertextual relationships. In his ghazals, Ibn Hosām in addition to imitating Ḥāfeẓ's ghazal as a Hypotexte and composing his ghazal with the same meter and rhyme (hypertextual relationship), has also included some lines of Ḥāfeẓ's poetry and his poetic compositions and terms (without change or with slight changes) in his own poetry.

Another noteworthy point is that the interactions between Ibn Hosām's ghazal and Ḥāfeẓ's ghazal are not limited to Ibn Hosām's imitations of Ḥāfeẓ's poetry, imitating the meter and rhyme of Ḥāfeẓ's ghazal, using lines from his poetry, and referring to the Emir of Shiraz when exaggerating his own poetry. Rather, it is possible to show compositions, images, and themes

that were derived from Ḥāfeẓ's ghazals and from there found their way into Ibn Hosām's ghazals.

Conclusion

The ideas and opinions of Ferdinand de Saussure, Mikhail Bakhtin, Roland Barthes, and some other figures in the field of literary criticism and theory led to the creation of a model for the systematic study of the relationship between texts. With the emphasis on the proposition that no text is self-sufficient and that there is always a relationship and interaction between texts, Julia Kristeva and Gerard Genette added new terms such as "intertextuality" and "transtextuality" to the vocabulary of literary criticism. Genette, by revising Kristeva's ideas and expanding on them, introduced transtextuality and its five sub-categories: "intertextuality," "paratextuality," "metatextuality," "architextuality," and "hypertextuality." Because the ghazal of Ibn Hosām Khusfi is influenced in various ways by the ghazal of Ḥāfeẓ Shirazi, and signs of this are evident in Ibn Hosām Khusfi's poetry, I decided to use Genet's views on intertextuality and hypertextuality (i.e., the first and fifth sub-branches of transtextuality) and to analyze this issue in a systematic way.

The findings indicate that Ibn Hosām Khusfi has been imitated and been influenced by Ḥāfeẓ's ghazals in numerous poems. The forms of connection between Ibn Hosām's ghazal and Ḥāfeẓ's ghazals can be listed as follows:

- Intertextuality; Explicit – intentional: including the use of some poetic lines.
- Intertextuality; Implicit: allusion, especially when exaggerating about his own poetry.
- Hypertextuality (change).

In addition, it would not be wrong to consider the source of some of the compositions, images, and themes of Hosām Khusfi's ghazals to be Ḥāfeẓ's ghazals and his specific discourse.

تأملی بینامتنی و بیش‌متنی بر بازتاب غزل حافظ شیرازی در غزل ابن حسام خوشفی

✉ مجاهد غلامی

دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خلیج فارس، بوشهر، ایران. رایانامه: mojahed.gholami@pgu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	زمینه / هدف: نگرستن نظام‌مند به مکالمه میان متن‌ها و ارائه نظریه‌هایی پیرامون شکل‌های ارتباط
مقاله پژوهشی	آن‌ها با یکدیگر که نهایتاً به نظریه‌های «بینامتنیت» (intertextuality) ژولیا کریستوا و «ترامتنیت» (transtextuality) ژرار ژنت رسید، زمینه آن را فراهم آورد که شکل‌های بازآفرینی آثار ادبی فارسی و تأثیرگذاری‌های‌شان بر و تأثیرپذیری‌های‌شان از یکدیگر نیز در چارچوب این نظریه‌های نوین به طور روش‌مند واکاوی گردد. این مسأله از جمله زیر سؤال بردن اقتدار نویسنده در تعیین معنای یگانه متن و کنشگری خواننده در فرایند معناآفرینی را در پی داشته است. در سنت بلاغی اسلامی-ایرانی البته نشانه‌هایی از توجه به ارتباط میان متن‌ها در قالب استشهاد، اقتباس، استقبال، سرقات، تضمین، جواب، نظیره، نقیضه، تلمیح، تعریض و ... وجود داشته است و اشعار شاعران به انحای گوناگون با یکدیگر وارد تعامل شده‌اند. در پیوند با این مسأله، هدف جستار پیش رو راه بردن به شیوه‌های بازتولید غزل حافظ در غزل ابن حسام در چارچوب نظریه‌های بینامتنی (intertextual) و بیش‌متنی (hypertextual) بوده است.
کلیدواژه‌ها:	روش / رویکرد: این پژوهش از زمره پژوهش‌های توسعه‌ای در علوم انسانی است که با روش توصیفی-تحلیلی و به پشتوانه منابع کتابخانه‌ای فراهم آمده است.
بینامتنیت،	یافته‌ها/ نتایج: تأثیرپذیری از شعر حافظ در سده نهم هجری به اندازه‌ای است که برخی قائل به وجود گفتمان حافظانه در این سده شده‌اند. از جمله در غزل ابن حسام خوشفی (ف. ۸۷۵ ه.ق)، شاعر نام‌آور آیینی سده نهم هجری، نشانه‌هایی از تأثیرپذیری از غزل حافظ شیرازی (ف. ۷۹۲ ه.ق) به چشم می‌آید که عمدتاً از تعامل بینامتنی و بیش‌متنی غزل این دو شاعر حکایت دارد.
بیش‌متنی،	
شعر آیینی،	
حافظ شیرازی،	
ابن حسام خوشفی.	

استناد: غلامی، مجاهد (۱۴۰۵). تأملی بینامتنی و بیش‌متنی بر بازتاب غزل حافظ شیرازی در غزل ابن حسام خوشفی. *مجله مطالعات ایرانی*، ۲۵ (۴۹)، ۴۹۳-۵۰۷.

© نویسندگان.

<http://doi.org/10.22103/jis.2026.26709.2825>

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱. مقدمه

در تاریخ ادبیات و در پیوند با هرکدام از انواع ادبی، مسأله اثرگذاری و اثرپذیری مسأله‌ای است تماشایی و قابل واکاوی. حتی تواند بود که این مسأله پا از زیست‌بوم نویسندگان و شاعران بیرون گذاشته و به مسأله‌ای بیناسرزمینی نیز تبدیل بشود و یا به ایجاد جریان‌ها و نهضت‌های ادبی بینجامد. چنانکه آفرینش شاهنامه توسط حکیم ابوالقاسم فردوسی (۳۲۹-۳۹۷ ه‍.ق)، یک جریان پر شور حماسه‌سرایی را در پی داشت که تا آفرینش حماسه‌های تاریخی و دینی امتداد پیدا کرد. حمسه حکیم نظامی گنجوی (۶۰۷-۵۳۵ ه‍.ق) نیز شاعران پس از وی را به پا گذاشتن جای پای او و آفرینش منظومه‌هایی متناظر با منظومه‌های نظامی برانگیخت. همچنین کلیله و دمنه بهرامشاهی و گلستان سعدی (ف. ۶۹۵-۶۹۰ ه‍.ق) توانستند پس از خود در نثرنویسی و داستان‌پردازی، جریان‌ساز باشند. در دوره معاصر چشم گشودن به تحولات ادبی فرنگی، نوع‌های ادبی نوپدیدي چون داستان کوتاه، رمان، شعر آزاد و شعر سپید را به ایرانیان شناساند و تأثیر گفتمان‌های مارکسیستی و سوسیالیستی و اگزیستانسیالیستی، نویسندگان و شاعران فراوانی را به دنباله‌روی از چهره‌های ادبی این گفتمان‌ها و شکل‌دهی جریان‌های ادبی خاصی فراخواند. دامنه تأثیرگذاری نویسندگان و شاعران نیز متفاوت است؛ برخی تنها در دوره‌های کوتاه و منطقه‌های کوچکی تأثیرگذار می‌شوند و برخی حتی اگر به هر دلیلی در بُرش‌های تاریخی و جغرافیایی‌ای مغفول واقع بشوند، بعدها دامنه گسترده تأثیرشان زمان‌ها و مکان‌ها را درمی‌نوردد. مثلاً در کنار شاعرانی که عاطفه شعری‌شان «من فردی» و «من اجتماعی» را آیینگی می‌نماید، شاعرانی هم هستند با «من انسانی و بشری» که مرزهای تنگ زمانی و مکانی را درمی‌نوردند و «برای آن‌ها سرنوشت انسان و مشکلات حیات انسانی مطرح است؛ مانند خیام و مولوی و حافظ و بسیاری از گویندگان شعرهای عرفانی در ادب فارسی» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۷: ۸۸).

۱-۱. بیان مسأله

در گذشته ادبی ایران، معمولاً عبارت‌هایی چونان «به استقبال شعر کسی رفتن»، «شعر کسی را جواب گفتن»، «برای شعر کسی نقیضه ساختن» و «در زمین شعر کسی شعر سرودن» (که از محصولات سبک هندی است)، شکل‌هایی از تأثیرپذیری از اشعار این و آن را آیینگی می‌نماید. برخی از متقدمان ادبا از نگرگاه تنوریک نیز بدین مسایل پرداخته اند. نمونه را خان آرزو اکبرآبادی (۱۰۹۹-۱۱۶۹ ه‍.ق) در بازشناسایی «سرقه» و «جواب» از یکدیگر، پس از آنکه این دو را نوعی از «اخذ» دانسته، به مذموم بودن سرقه و مستحسن و مسبوق به سابقه بودن جواب، حکم داده‌است (نک. منیر لاهوری و خان آرزو، ۱۹۷۷ م: ۳۵).

با ورود نظریه‌های نوین ادبی به ایران و آشنایی دانشگاهیان با ایده‌ها و آرای اروپاییان، از جمله درهای تازه‌ای به روی پژوهش‌های بازپسته به اشکال ارتباط متون با یکدیگر و چگونگی تعامل میان آن‌ها گشوده شد. در این میان نظریه‌های ژولیا کریستوا (ت. ۱۹۴۱ م.) و ژرار ژنت (۲۰۱۸-۱۹۳۰ م.) که خود بر روی نظریه‌های فردینان دو سوسور، میخائیل باختین و رولان بارت بنا شده بود، به‌ویژه به دلیل اندام‌وارگی و استخوان‌داری، با استقبال بسیاری روبه‌رو شد. کریستوا با بیان این نکته که هیچ متنی خودبسنده نیست و چیزهایی از متن‌های پیشین را با خود به همراه دارد، اصطلاح «بینامتنیت» (intertextuality) را در دهه ۱۹۶۰ م. به کار برد و آن را به تعامل میان متون از راه‌های تلمیح،

نقل قول، تقلید سبک، استفاده از نوع ادبی مشترک، نکته‌های فرمی، بازنگری، طرد و دیگر روش‌های ممکن تعریف کرد (Kristeva, 1973: 36). ژنت تعاملات بینامتنی را فراتر از آنچه کریستوا پیشنهاد داده بود، دانست. او با بازنگری در نظریه کریستوا، اصطلاح «ترامتنیت» (transtextuality) را به کار برد و برای آن پنج زیرشاخه در نظر گرفت: بینامتنیت، پیرامتنیت (paratextuality)، فرامتنیت (metatextuality)، سرمتنیت (architextuality)، بیش‌متنیت (hypertextuality). بدین‌سان هر متن افزون بر آنکه از حضور متن‌های پیشین در خود خبر می‌دهد، خود نیز در متن‌های پسین حضور می‌یابد. تمرکز جستار پیش رو بر بینامتنیت و بیش‌متنیت بوده است. بینامتنیت ژنت در رابطه هم‌حضور میان متن‌ها و حضور واقعی یک متن در متنی دیگر (Genette, 1997: 1-2) تعریف می‌شود و سه زیرشاخه دارد:

- صریح - تعمّدی: تضمین و نقل قول (با/ بدون بیان نشانی).
- پنهان - تعمّدی: گونه‌های سرقت ادبی.
- ضمنی: کنایه، اشاره و تلمیح.

اما در ترامتنیت و به‌طور ویژه در بیش‌متنیت چگونگی تکثیر و گسترش متن‌ها در جامعه بشری بررسی می‌شود (نامور مطلق، ۱۳۹۱: ۱۴۱). در بیش‌متنیت، پیوستگی میان متن‌ها دو گونه است: تراگونگی (transformation) و همانگونگی (imitation).

از آنجا که هنگام مطالعه دیوان اشعار ابن حسام، تأثیرپذیری‌اش از اندیشه و شعر حافظ به چشم می‌آمد، بر آن شدم که با پیش چشم داشتن ایده‌ها و آرای ژنت پیرامون بینامتنیت و بیش‌متنیت و اشکال آن‌ها، به شیوه توصیفی-تحلیلی نگاهی بدین موضوع بیندازم تا افزون بر بازشناسایی یکی از آبخورهای غزل ابن حسام، شکل بازتولید غزل حافظ در غزل ابن حسام و یا شکل حضور غزل حافظ در غزل ابن حسام بازنموده شود.

۱-۲. پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهشی این جستار در دو دسته جای تواند گرفت: (۱) پژوهش‌های مرتبط با مبانی نظری. (۲) پژوهش‌های مرتبط با ابن حسام خوشفی. از آثار مورد مراجعه دسته نخست به کتاب بینامتنیت (۱۳۸۵) نوشته گراهام آلن اشاره توان کرد. در سال‌های اخیر بهمن نامور مطلق با کتاب‌های درآمده بر بینامتنیت: نظریه‌ها و کاربردها (۱۳۹۵)، بینامتنیت: از ساختارگرایی تا پسامدرنیسم (۱۴۰۰) و بیش‌متنیت: نظریه برگرفتگی‌های میان‌متنی (۱۴۰۳) زمینه‌آشنایی عمیق‌تر و دقیق‌تر با این مباحث را فراهم نمود. علی صباغی نیز با مقاله «بررسی تطبیقی محورهای سه‌گانه بینامتنیت ژنت و بخش‌هایی از نظریه بلاغت اسلامی» (۱۳۹۱) نشان داد که می‌توان نشانه‌هایی از روابط بینامتنی را در مبحث سرقات ادبی و نیز صنایع بدیعی در بلاغت اسلامی سراغ داد. او در مقاله‌ای دیگر با نام «نقد و بررسی مسطّ دهخدا: براساس رویکرد ترامتنی» (۱۳۹۳) نمودی از کاربرست این نظریه را در واکاوی یک متن ارائه داد. اما در دسته دوم پژوهش‌ها، یعنی پژوهش‌های مرتبط با ابن حسام، مقاله‌های «الحن حماسی در اشعار آیینی محمدبن حسام خوشفی» (۱۳۹۳) نوشته مرادعلی واعظی و سیده طیبه مدنی ایوری و «واکاوی ساختار لفظی و محتوایی ملمعات در مناقب علوی ابن حسام خوشفی» (۱۴۰۲) نوشته احمد لامعی گیو از جمله پژوهش‌هایی‌اند که افزون بر بازشناسایی

زمانه و زندگی ابن حسام، دقایقی از هنر شاعری او را آشکار می‌سازند. مشخصاً درباره غزل‌های ابن حسام و مکالمه بینامتنی و بیش‌متنی‌اش با غزل حافظ، پژوهشی به چشم نیامد.

۳-۱. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش پیش رو، پژوهشی توسعه‌ای است که به پشتوانه منابع کتابخانه‌ای و به روش توصیفی - تحلیلی به سرانجام رسیده است. جامعه آماری، غزل‌های حافظ شیرازی و ابن حسام خوسفی بوده است و با بهره‌گیری از نظریه‌های بینامتنی و بیش‌متنی به تعاملات غزل این دو شاعر و شکل‌های تأثیرپذیری غزل ابن حسام از غزل حافظ پرداخته شده است.

۴-۱. یافته‌های پژوهش

در غزل ابن حسام خوسفی، شاعر آیینی سده نهم هجری، نشانه‌های تأثیرپذیری از غزل حافظ شیرازی آشکارا بازتاب یافته است. بیشتر این تأثیرپذیری‌ها از گونه بینامتنی و بیش‌متنی‌اند و می‌توان آن‌ها را به گزارش زیر بخش‌بندی و بررسی کرد:

- بینامتنی صریح - تعمّدی، ناظر بر تضمین برخی مصراع‌ها.
- بینامتنی ضمنی: تعریض به ویژه در مقام مفاخره.
- بیش‌متنی همانگونه‌گی.

همچنین، برخی ترکیب‌ها، تصویرها و موضوع‌های غزل ابن حسام خوسفی را باید مدیون و مرهون غزل حافظ و گفتمان خاص او به شمار آوریم.

۲. بحث و بررسی

محمد بن حسام الدین ابن شمس الدین محمد که به «ابن حسام» نام برآورده، از شاعران شیعی مذهب سده نهم هجری است که در سال ۷۸۲ یا ۷۸۳ هجری در «خوسف» از توابع بیرجند امروزی و در خانواده‌ای شهره به دینداری، شعر دوستی و وعظ زاده شد. در آن سده، منطقه غرب خراسان بزرگ، یعنی قهستان که شامل خوسف نیز می‌شده، یکی از مهم‌ترین کانون‌های ادبی شعر شیعی بوده و شاعران مشهور شیعی در این حوزه جغرافیایی نقش مهمی در ترویج و گسترش شعر شیعی داشته‌اند (نک. کفّاش، ۱۴۰۴: ۲۲۳). به گفته فتوحی: «اتفاق مهم ادبی که ادبیات قرن نهم را متفاوت ساخته، گسترش پررنگ شعر منقبتی شیعی است» (۱۳۹۹: ۹۴). ابن حسام از راه دهقانی گذران زندگی می‌کرده است و به روایت (شاید برساخته) یکی از تذکره‌نویسان: «صبح که به صحرا رفتی تا شام اشعار خود را بر دسته بیل نوشتی» (دولت‌شاه سمرقندی، ۱۳۳۷: ۴۹۶). در مراتب فضل و دانش ابن حسام گفته شده که:

از گفتار و اشعار او می‌توان پایه دانش و بینش او را محک زد. وی در صرف و نحو، معانی و بیان، نجوم و تاریخ و به‌ویژه در تفسیر و حدیث و علم رجال و انساب تبخّری فوق‌العاده داشت. در دیوانش از پدر و اجداد دانشمند و با فضیلت خود که همه اهل وعظ و ارشاد و تقوا بوده‌اند، به عنوان مربّی و مرشد یاد می‌کند؛ بدین جهت می‌توان گفت که عمده معلومات عمیق خود را از پدر و جد و بستگان نزدیک فراگرفته و به دوره کمال رسیده است (لامعی گیو و محمدی، ۱۴۰۴: ۲۴۰).

آنچه ابن حسام را زبانزد ساخته، منظومه خاوران‌نامه است که پایگاه والایی در سیاهه حماسه‌های دینی و مذهبی دارد. دیوان بر جای مانده اشعار او نیز دربردارنده قصاید، غزلیات، ترکیب‌بندها، ترجیع‌بندها، مسمط‌ها، مثنوی‌ها، قطعه‌ها و رباعیات است و محتوا و حال و هوای‌شان عمدتاً آیینی، شیعی و منقبتی است.

۱-۲. بررسی بینامتنی غزل ابن حسام و حافظ

ابن حسام در قصیده دنباله‌رو شاعران سبک خراسانی و در غزل دنباله‌رو شاعران سبک عراقی است. شعر او تأثیرپذیری از کمال‌الدین اسماعیل، ظهیر فاریابی، خواجه کرمانی، خاقانی، انوری، سنائی، سلمان ساوجی، کاتبی نیشابوری، سعدی، حافظ و ... را آشکارا آینگی می‌نماید. او گاه به استقبال قصیده و غزل ایشان رفته، گاه به تضمین بیت‌ها و مصراع‌هایی از ایشان دست یازیده و گاه از عبارت‌ها و ترکیب‌های ایشان در شعر خود بهره برده است. آن گاه که در میدان مفاخره نیز به رجزخوانی درمی‌آید، شعر خویش را بر شعر خاقانی، حافظ، حسن کاشی و کاتبی نیشابوری برتری می‌دهد. در اینکه شعر ابن حسام به اندازه خود بر شعر پس از او، مشخصاً شعر آیینی و شیعی پس از او، تأثیر داشته است، نیز گمانی نیست. یک واکاوی نظام‌مند پیرامون آشکال تعاملات بینامتنی میان خاوران‌نامه و حماسه‌های دینی بعدی از قبیل حمله حیدری، صاحبقران‌نامه، غزوانه اسیری، مختارنامه عبدالرزاق بیگ دنبلی، شاهنامه حیرتی، خداوندنامه صبا کاشانی و ... احتمالاً به نتیجه‌های قابل توجهی خواهد رسید. از تأثیرگذاری سایر اشعار آیینی او بر شعر آیینی سراهای دوره‌های بعد نیز نشانه‌های گونه‌گونی به دست توان داد. بنا بر یکی از ابراز نظرها:

با نگاهی گذرا به دیوان او می‌توان مضامین و تعبیری یافت که خود او خالق آن‌هاست و بعدها در شعر شاعران صفوی مثل محتشم کاشانی ظهور می‌کند؛ برای مثال این قصیده را که در مرثیه شهدای کربلاست به مطلع

قندیل آفتاب کزو عرش را ضیاست

تاب شعاع روضه مظلوم کربلاست

در دیوانش بخوانید تا برسید به این بیت:

لب‌تشنگان چو دست تظلم برآورند

ترسم که آب خون شود از شرم بازخواست

گذشته از وزن که یادآور ترکیب‌بند مشهور محتشم کاشانی است، همین مصراع لب‌تشنگان چو دست تظلم برآورند گویای تقلید زیبای محتشم از ابن حسام است (واعظی و مدنی ایوری، ۱۳۹۳: ۱۷۷ و ۱۷۸).

یکی از کسانی که غزلش الهام‌بخش ابن حسام بوده و آشکار است که به خواندن غزل‌های او وقت خویش را خوش می‌داشته و ذوق شاعری‌اش را توش و توان می‌داده، شمس‌الدین محمد حافظ است که درگذشتش حوالی ده سالگی ابن حسام اتفاق افتاده. نعمت‌الله فاضلی مسأله حافظ و دنیای معاصر را از مسأله‌های چند بُعدی دانسته که یکی از آن‌ها این است که چگونه و به چه میزان شعر و غزل معاصر فارسی از حافظ اثر پذیرفته یا اینکه حافظ چگونه در

متن‌های گوناگون ادبی و هنری ایران معاصر بازنمایی شده است (فاضلی، ۱۴۰۲: ۴۵). واکاوی آشکال این اثرپذیری و بازنمایی، نه تنها در شعر و غزل معاصر، که در شعر و غزل کلاسیک فارسی نیز کاری تماشایی است. افزون بر این، بازار گرمی پیروی از شیوه و اندیشه حافظ در میان غزل‌سرایان سده نهم هجری چنان است که می‌توان ادعای «چیرگی گفتمان حافظانه بر غزل سده نهم» را داشت. سده مورد گفتگو، سده تکرار، تقلید، تتبع، استقبال و نظیره‌گویی است و در آن «دو جریان ادبی حضور چشمگیرتری دارد: یکی غزل عرفانی است که دنباله سبک تغزلی صوفیانه است و در تقلید و پیروی از حافظ خلاصه می‌شود. دیگری قصیده شیعی با سبک خاص روایی و افسانه‌ای است که در قرن نهم گسترش می‌یابد» (فتوحی، ۱۳۹۹: ۸۷). در سده نهم شاعران بسیاری را می‌توان سراغ داد که در غزل‌های‌شان به استقبال یا تقلید یا نظیره‌گویی از غزل حافظ شیرازی دست برآورده‌اند و به‌ویژه غزل نخست دیوان خواجه را دستمایه طبع‌آزمایی‌شان کرده‌اند و دیوان‌های خود را با غزلی آغازیده‌اند که با پیش چشم داشتن غزل نخست دیوان حافظ، با همان وزن و قافیه و تضمین بیت اول آن، سروده‌اند.

شیفتگی نسبت به غزل‌های حافظ و بدان‌ها جواب دادن، در سده‌های بعدی نیز بازار گرمی خود را نگاه داشته است. نمونه را ملا محسن فیض کاشانی (۱۰۰۷-۱۰۹۱ ه.ق)، از علما و ادبای نام‌آشنای شیعی و داماد ملاصدرای شیرازی، در غزلی خود را به تتبع از «طرز حافظ» فراخوانده و تنها غزل حافظ را مصداق «شعر مختار» دانسته است. ابیات آغازین این غزل:

ای یار مخوان ز اشعار آلا غزل حافظ	اشعار بود بیکار آلا غزل حافظ
در شعر بزرگان جمع کم یابی تو این هردو	لطف سخن و اسرار آلا غزل حافظ
استاد سخن سعدی است نزد همه کس اما	دل را نکند بیدار آلا غزل حافظ
صوفیه بسی گفتند؛ درهای نکو سفتند	دل را نکشد در کار آلا غزل حافظ
در شعر بزرگ روم اسرار بسی درج است	شیرین نبود ای یار آلا غزل حافظ

(فیض کاشانی، ۱۳۵۴: ۲۱۹)

گفته شد که بینامتنیت (به گفته ژنت) ناظر بر رابطه هم‌حضور، یعنی حضور متن A در متن B است و سه نمود دارد. به تعبیری: «کاربرد آگاهانه متنی در متن دیگر خواه به گونه‌ای کامل یا چنان پاره‌هایی» (احمدی، ۱۳۸۸: ۳۲۰). فرض بهره‌گیری نهانی - تعمّدی ابن حسام از شعر حافظ، از بُن ناپذیرفتنی است: نه شعر حافظ از بسیاری رواج و روایی قابل سرقت بوده و نه تربیت اعتقادی و دینی ابن حسام به او چنین اجازه‌ای می‌داده است. از این بی‌وجه نیست که سخن گفتن پیرامون تعامل بینامتنی و بیش‌متنی غزل حافظ و ابن حسام، با درنگی بر چند و چون بهره‌گیری صریح - تعمّدی و تا اندازه‌ای نیز بهره‌گیری ضمنی و نیز بهره‌گیری بیش‌متنی و همانگونگی (تقلید) همراه باشد.

۲-۲. بازخوانی بینامتنی و بیش‌متنی نمونه غزل‌ها

اینگونه نیست که از سنت بلاغی و ادبی ما درباره مکالمه میان اشعار شاعران، یعنی همان چیزی که در سده‌های اخیر به بینامتنیت و ترامتنیت نامیده شده، هیچ صدایی برنیاید. بلکه برعکس، گزاره‌هایی در بلاغت اسلامی (به‌ویژه در

مبحث سرقات ادبی و صنعت‌های بدیعی) هست که با محورهای سه‌گانه بینامتنیت ژنت همخوانی‌هایی دارد و چه بسا اگر ما در دوره‌های گوناگون گریبان خویش را از دست رونویسی از آثار پیشین رها نکرده بودیم و مقداری نیز به تفکر در نظرات پیشینیان و ویرایش و گسترش آن‌ها روی آورده بودیم، به واردکننده و مصرف‌کننده صرف نظریه‌های نوین ادبی تبدیل نمی‌شدیم و قبالة برخی نوآوری‌ها و نوگویی‌ها در این قلمرو را به نام خویش کرده بودیم.

ابن حسام در غزل‌هایی علاوه بر آنکه به استقبال از غزل حافظ به مثابه پیش‌متن (Hypotexte) رفته و غزل خویش را به همان وزن و قافیه ساخته است (رابطه بیش‌متنی)، به تضمین مصرع مصرع‌هایی از حافظ و ترکیبات و اصطلاحات شعری او (بدون دستکاری یا با خردک دستکاری)، دست یازیده است. نمونه را:

به امیدی که بگشاید ز لعل یار مشکل‌ها	خیال آن لب میگون چه خون افکند در دل‌ها
مخسب‌ای دیده چون نرگس به خوش‌خوابی و مخموری	که شب‌خیزان همه رفتند و بر بستند محمل‌ها
دلا در دامن پیر مغان زن دست و همت خواه	که بی‌سالك نشاید کرد قطعاً قطع منزل‌ها
چو گل با سنبُل مشکین گذر کن بر گل خاکم	تعالی الله در آن موسم که گل‌ها روید از گل‌ها
سبکباران برون بردند رخت از بحر بی‌پایان	نمی‌یابند بیرون شو گرانباران به ساحل‌ها
نظر، ابن حسام از ماسوی بر بند و او را بین	متی ما تلقَ مَنْ تَهوی دَع الدنيا وَ اَهْمِلْها
ز حد بگذشت مشتاقی به جام باده باقی	آلَا یَا اِیْها السَّاقی اُدِرْ کَأْساً وَ ناولِها

(ابن حسام خوسفی، ۱۴۰۲: ۳۶۳)

این مصداقی برای سخن گراهام آلن است که: «بینامتنیت حضور بالفعل یک متن در متنی دیگر است» (۱۳۸۵: ۱۴۸). غزل زیر نیز افزون بر رابطه بیش‌متنی و همانگونه با غزل حافظ به مطلع «این خرقة که من دارم در رهن شراب اولی / وین دفتر بی‌معنی غرق می ناب اولی» (حافظ، ۱۳۶۲: ۹۳۰/۱)، به شکل آشکار در مصرع‌های ۱۰ و ۱۲ متضمن نخستین مصرع غزل حافظ و همراه با ارجاع آشکار به پیش‌متن است (آخرین مصرع):

آن زلف مشوش‌وش اندر خم و تاب اولی	و آن نرگس خوش‌منظر مخمور و خراب اولی
چون مشک و گل و نسرین خوش‌منظر و خوش‌بویند	بر عارض گلگونت از مشک نقاب اولی
در دیده من چهرت در سینه من مه‌رت	هم دیده و هم سینه بی این دو کباب اولی
چون فصل بهار آید گل در صف بار آید	خوش‌گوی غزل خواند در چنگ و رباب اولی
در وجه می صافی سجاده من بفروش	که این خرقة که من دارم در رهن شراب اولی
این نامه بی‌ناموس در خم می اندازید	که این دفتر بی‌معنی غرق می ناب اولی
هان ابن حسام امشب خوش گفتمی و در سفتی	شعر تر حافظ را این گفته جواب اولی

(ابن حسام خوسفی، ۱۴۰۲: ۴۲۵)

این نکته را نیز باید پیش چشم داشت که «از دیدگاه نقد ادبی، صرف بینامتنیت آشکار-تعمّدی، مانند تضمین مصرّح و گونه‌های فرعی تضمین چندانی جلوه هنری ندارد و زیبایی آن در گرو چند عامل است: خلاقیت هنرمند در احضار بهنگام متن پیشین، غافلگیر کردن مخاطب و اعجاب و اقناع او، پیوند با سنت ادبی، پیوند بدیع و مبتکرانه میان متون پیشین و حاضر و...» (صباحی، ۱۳۹۱: ۶۴ و ۶۵).

غزلی هم که در ادامه می‌آید، اقتفا از غزل حافظ به مطلع «اگرچه عرض هنر پیش یار بی ادبی ست/ زبان خموش ولیکن دهان پر از عربی ست» (حافظ، ۱۳۶۲: ۱/۱۴۶) و تقلید از عناصر درون‌گفتمانی و وزن و قافیه را آشکارا نشان می‌دهد:

دلم فریفته آن شمایل عربی است	که شکل و شیوه او را هزار بوالعجبی است
خیال لعل لبش در درون سینه من	چو باده در دل پر خون شیشه حلبی است
بکشت فتنه چشمش مرا و می‌بینم	که همچنان نظرش سوی من به بولعجبی است
مرید پیر مغانم که شیخ هر قومی	میان قوم چو اندر میان فرقه نبی است
مخار پای دل رهروان به خار جفا	که این طریقه بد راه و رسم بولهبی است
مرو ز راه ادب تا بلندبخت شوی	که شوربختی مردم ز راه کم ادبی است
کجاست بانی قصر ارم که ترکیش	به قصر شاه کنون خشت شرفه طنبی است
ز جام لم یزلی جرعه‌ای به من دادند	مگوی مستی من ذوق باده عنبی است
مکن ز گردش دوران شکایت ابن حسام	که عادت فلک دون پرست منقلبی است
برو به آب قناعت بشوی دست طمع	که بیش حرمت مردم ز فرط کم طلبی است

(ابن حسام خوسفی، ۱۴۰۲: ۳۷۰ و ۳۷۱)

یک بار نیز غزل حافظ با مطلع «به عهد گل شدم از توبه شراب خجل/ که کس مباد ز کردار ناصواب خجل» (حافظ، ۱۳۶۲: ۱/۶۱۴) به مثابه پیش‌متن دستمایه ابن حسام خوسفی قرار گرفته است و افزون بر رابطه بیش‌متنی، ارجاع به حافظ در بیت آخر و به شکلی لطیف به مأخذ (یا پیش‌متن) خود اشاره کردن، مکالمه‌ای بینامتنی نیز میان این دو غزل برقرار ساخته:

ایا ز تاب جمال تو آفتاب خجل	ز عطر سنبل زلف تو مشک ناب خجل
ز دانه‌های دهان تو در دهانه لعل	در اندرون صدف لؤلؤ خوشاب خجل
نقاب چهره برافکن که پرده‌دار چمن	ز شرم حسن تو مانده است در نقاب خجل
اگر ز عارض گلگون عرق بیفشانی	ز رنگ و بوی تو گردد گل و گلاب خجل
ز حسن خود ورق می‌نگاشت گل در باغ	رخ تو دید و بماند اندر آن کتاب خجل
من از شراب، خجالت نمی‌برم ساقی	بده که کس نشد از کرده صواب خجل
مقال ابن حسام ار به تربت حافظ	برند، گردد ازین شعر همچو آب خجل

(ابن حسام خوسفی، ۱۴۰۲: ۴۰۵)

و اگر حافظ در غزل خویش در مقام مفاخره مدعی است که طبع او و این شعر چو آبِ او موجب خجلت آبِ خضر است، ابن حسام با پیش چشم داشتن این ادعا به تعریض بر آن شده که شعرِ چون آبِ او موجب خجلت خواجه شیراز تواند بود. نیز همانگونه غزل‌ها به مطلع‌های زیر:

■ ما را از این چمن صنمی گل‌عذار بس زیبارخی چو لاله از این نوبهار بس

(ابن حسام خوسفی، ۱۴۰۲:

۳۹۷)

■ دلم فدای تو باد ای نسیمِ عنبریز به دستگیری افتاده‌ای چو من برخیز

(همان: ۳۹۳)

با غزل‌های حافظ (به ترتیب به مطلع گل‌عذار ز گلستان جهان ما را بس؛ و دلم رمیده لولی وشی ست شورانگیز)، شایان یادکرد است. ضمناً به شکلی ذوقی نمی‌توانم خود را متقاعد کنم که در آفرینش غزل ابن حسام به مطلع «چو زلف خود فرومگذار کارم/ که چون زلفت پریشان‌روزگارم» (همان: ۴۱۱) غزل‌های حافظ به مطلع «به تیغم گر کشد دستش نگیرم/ و گر تیرم زند منت پذیرم» و «مزن بر دل ز نوک غمزه تیرم/ که پیش چشم بیمارت بمیرم» با وجود اختلاف در قافیه دخالت نداشته بوده است، اگرچه ناآگاهانه.

نکته درخور ذکر دیگر آنکه تعاملات غزل ابن حسام با غزل حافظ به استقبال‌های ابن حسام از شعر حافظ، تقلید از اوزان و قوافی غزل حافظ و تضمین مصراع‌هایی از او و کنایه‌هایی به خواجه شیراز در مقام مفاخره، محدود نمی‌شود و چه بسا ترکیبات، تصویرها و موضوعاتی که آبشخورشان غزل‌های حافظ است و از آنجا به غزل ابن حسام راه پیدا کرده‌است. از اینرو بیت‌هایی مانند

ساقی بیار کوزه و پر کن که روزگار روزی بود که کوزه بسازد ز خاک ما

(ابن حسام خوسفی، ۱۴۰۲: ۳۶۶)

و

بیار کاسه و از می پُر آب رنگین کن ز خاک پر شده بین کاسه سر پرویز

(همان: ۳۹۴)

را می‌توان محصول ذوق مشترک حافظ و ابن حسام انگاشت.

حافظ یگانه‌تاز میدان ستیز با ریاکاری است و غالباً وصف حال سالک را چنان با طعن بر ریاکاران شریعت، از شیخ و زاهد و مفتی و محتسب توأم داشته که معنای عرفانی را لحنی حماسی بخشیده‌است (نک. محبوب و تویسرکانی، ۱۴۰۲: ۲۶۲). او در یکی از غزل‌هایش با ایهامی نازکانه و رندانه در توصیف زاهد به «خودبین»، هم از آن معنای

قریب متکبر و مغرور را اراده کرده و هم معنای بعید کسی که «خود» را می‌نگرد و به جز عیب هم نمی‌بیند و یعنی آنکه زاهد مدّ نظر حافظ سرتاپا عیب است:

یا رب آن زاهد خودبین که به جز عیب ندید
دود آهیش در آیینۀ ادراک انداز

(حافظ، ۱۳۶۲: ۱/ ۵۳۲)

ابن حسام نیز گفته است:

برو ای زاهد خودبین که دایم عیب می‌بینی
قلم در حرف رندان پریشان قلندر کش

(ابن حسام خوسفی، ۱۴۰۲: ۳۹۹)

افزون بر این‌ها عناصر خاصّ نظام اندیشگی و مختصّات زبانی غزل حافظ نیز به اندازه خود در غزل این پهلوان میدان حماسه‌سرایی دینی چهره نموده است: «باده باقی»، «پیر مغان»، «پیر می فروش»، «ساقی»، «مجلس انس» و آیا این‌ها نیز موارث مصاحبت و مؤانست با غزل خواجه رندان است؟ بعید نیست؟

۳. نتیجه‌گیری

ایده‌ها و آرای فردینان دو سوسور، میخائیل باختین، رولان بارت و برخی دیگر از چهره‌های حوزه نقد و نظریه ادبی، از جمله منجر به تألیف الگویی برای بررسی روش‌مند ارتباط میان متن‌ها با یکدیگر شد. با پیش چشم داشتن این گزاره که هیچ متنی خودبسنده نیست و همواره میان متن‌ها بده‌بستان و تعامل وجود دارد، توسط ژولیا کریستوا و ژرژ ژنت اصطلاحات تازه‌ای چون «بینامتنیت» و «ترامتنیت» به قاموس اصطلاحات نقد ادبی افزوده شد. کریستوا تعامل میان متون را شامل تلمیح، نقل قول، تقلید سبک، استفاده از نوع ادبی مشترک، نکته‌های فرمی، بازنگری، طرد و دیگر روش‌های ممکن دانست و ژنت با تجدید نظر در آرای کریستوا و گسترش آن، به ترامتنیت و زیرشاخه‌های پنج‌گانه آن، از جمله «بینامتنیت»، «پیرامتنیت»، «فرامتنیت»، «سر متنیت» و «بیش‌متنیت» رسید.

نظریه‌هایی که از آن‌ها سخن رفت، با استقبال پژوهشگران روبه‌رو گردید و متن‌های گوناگونی از ادبیات فارسی از این نگرگاه بازبینی و بازخوانی شد و در جاهایی نتیجه‌های خوشمزه‌ای نیز در پی داشت. در این راستا به دلیل وجود نشانه‌های تأثیرپذیری‌های گوناگون غزل ابن حسام خوسفی، شاعر آیینی سده نهم هجری، از غزل حافظ شیرازی، از نظرات ژنت پیرامون بینامتنیت و بیش‌متنیت (یعنی زیرشاخه‌های اول و پنجم ترامتنیت)، بهره گرفته شد تا به شکلی روش‌مند این موضوع بررسی‌شده شود. یافته‌ها حکایت از آن دارد که ابن حسام در غزل‌های متعددی به استقبال غزل‌های حافظ رفته است و از آن تأثیر پذیرفته. وجوه ارتباط غزل ابن حسام با غزل حافظ را می‌توان بدین سان سیاهه کرد:

- بینامتنی صریح - تعمّدی، ناظر بر تضمین برخی مصراع‌ها.
- بینامتنی ضمنی: تعریض به ویژه در مقام مفاخره.
- بیش‌متنی همانگونه‌گی.

افزون بر این‌ها اشتباه نخواهد بود اگر آبشخور برخی ترکیب‌ها، تصویرها و موضوع‌های غزل ابن حسام خوسفی را غزل حافظ و گفتمان خاص او بدانیم.

منابع

- الن، گراهام (۱۳۸۵). بینامتنیت. پیام یزدانجو (مترجم). تهران: مرکز.
- ابن حسام خوسفی، محمدبن حسام‌الدین (۱۴۰۲). دیوان محمدبن حسام خوسفی. بررسی و بازنگری تقی سالک بر پایه چاپ نخست به کوشش احمد احمدی بیرجندی و محمدتقی سالک. چ. ۲. تهران: فکر بکر.
- احمدی، بابک (۱۳۸۸). ساختار و تأویل متن. تهران: مرکز.
- حافظ، شمس‌الدین محمد (۱۳۶۲). دیوان حافظ. پرویز ناتل خانلری (مصحح). چ. ۲. تهران: خوارزمی.
- دولتشاه سمرقندی، ابن علاءالدوله بختیشاه (۱۳۳۷). تذکره الشعراء. محمد عباسی (مصحح). تهران: بارانی.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۷). ادوار شعر فارسی، از مشروطیت تا سقوط سلطنت. چ. ۵. تهران: سخن.
- صباغی، علی (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی محورهای سه‌گانه بینامتنیت ژنت و بخش‌هایی از نظریه بلاغت اسلامی». فصلنامه پژوهش‌های ادبی. س. ۹. ش. ۳۸. زمستان. صص. ۷۱-۵۹.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۴۰۲). اندیشیدن با هنر: بازاندیشی انتقادی در فرهنگ امروز ایران. چ. ۲. تهران: فرهنگستان هنر و مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن.
- فتوحی رودمعجنی، محمود (۱۳۹۹). صدسال عشق مجازی: مکتب وقوع و طرز واسوخت در شعر فارسی قرن دهم. چ. ۲. تهران: سخن.
- فیض کاشانی، ملا محسن (۱۳۵۴). کلیات اشعار مولانا فیض کاشانی. محمد پیمان (مصحح). تهران: کتابخانه سنائی.
- کفّاش، حمزه (۱۴۰۴). «کانون ادبی قهستان: تبلور ادبیات شیعی در غرب خراسان بزرگ». پژوهشنامه فرهنگ و ادبیات آیینی. دوره ۴. ش. ۱. بهار و تابستان. صص. ۲۳۴-۲۱۵.
- لامعی گیو، احمد و محمدی، عبدالله (۱۴۰۴). «تلمیحات حدیثی در مناقب نبوی و علوی دیوان ابن حسام خوسفی». پژوهشنامه فرهنگ و ادبیات آیینی. دوره ۴. ش. ۱. بهار و تابستان. صص. ۲۵۵-۲۳۵.
- محبوب، محمدجعفر و تویسرکانی، قاسم (۱۴۰۲). شعر هزارساله فارسی. چ. ۲. تهران: نیوفر.
- منیر لاهوری، ابوالبرکات و خان آرزو، سراج‌الدین علی (۱۹۷۷ م.). کارنامه و سراج منیر. سید محمد اکرم (اکرام/ اکرم‌شاه). اسلام‌آباد: مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان.
- نامور مطلق، بهمن (۱۳۹۱). «گونه‌های بیش‌متنی». فصلنامه پژوهش‌های ادبی. س. ۹. ش. ۳۸. زمستان. صص. ۱۵۲-۱۳۹.
- واعظی، مرادعلی و مدنی ایوری، سیده طیبه (۱۳۹۳). «لحن حماسی در اشعار آیینی محمدبن حسام خوسفی». فصلنامه مطالعات فرهنگی- اجتماعی خراسان. مرداد. صص. ۲۰۲-۱۶۵.
- Genette, Gerard. (1997). *Palimpsests: Literature in Second Degree*. Ch. Newman and C. Doubinsky (Trans.). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Kristeva, J. (1973). "The Ruin of a Poetics 'in Russian Formalism'" in Stephen Bann & John E. Bowlt (Eds.). *A Collection of Articles Texts in Translation*. Edinburg: Scottish Academic Press. Pp. 101- 102.

References

- Ahmadi, B. (2009). *Sakhtar va Tavil-e Matn [Structure and interpretation of the text]*. Tehran: Markaz. [in psian]
- Allen, G. (2006). *Intertextuality*. P. Yazdanjo (Trans.). Tehran: Markaz. [in psian]
- Dowlat-shāh Samarqandi, Ibn Ala al-Douleh Bukhti-shah (1958). *Tazkerat Ol-Shoara*. M. Abbasi (Emend.). Tehran: Barani. [in psian]
- Fazeli, N. (2013). *Thinking with Art: Critical Rethinking in Today's Iranian Culture*. Ed.2nd. Tehran: Farhangestan Honar va Moaseseye talif, Tarjomeh va Nashre Asare Honarie Matn. [in psian]
- Feyz Kashani, M. (2015). *The Complete Poems of Maulana Feyz Kashani*. M. Peyman (Emend). Tehran: Ketabkhaneh Sanai. [in psian]
- Fotuhi Rudmajani, M. (2019). *A Hundred Years of Virtual Love: Maktabe Woghu va Tarze Wasukht dar Shere Farsi Gharn Dahom*. Ed.2nd. Tehran: Sokhan. [in psian]
- Genette, Gerard. (1997). *Palimpsests: Literature in Second Degree*. Ch. Newman and C. Doubinsky (Trans.). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Hāfez, Sh. (1983). *Divan Hāfez*. P. Natel Khanlari (Emend.). Ed.2nd. Tehran: Kharazmi. [in psian]
- Ibn Hosām Khusfī, M. (2023). *Divan Ibn Hosām Khusfī*. A review and revision of T. Salek based on the first edition by A. Ahmadi Birjandi and M. T. Salek. Ed.2nd. Tehran: Fekr Bakr. [in psian]
- Kaffash, H. (2025). "Kanune Adabi Qohistan; Tabalvor Adabiate Shie dar Gharb Khorasan Bozorg". *Pajouheshnameh Farhang va Adabiate Aini*. V. 4. N. 1. Spring and Summer. pp. 215-234. [in psian]
- Kristeva, J. (1973). "The Ruin of a Poetics 'in Russian Formalism'" in Stephen Bann & John E. Bowlit (Eds.). *A Collection of Articles Texts in Translation*. Edinburg: Scottish Academic Press. Pp. 101- 102.
- Lamei Giw, A. and Mohammadi, A. (1404). "Hadithic Implications in the Prophetic and Alawi Perspectives of the Divan of Ibn Hosam Khusfi". *Pajouhesh-nameh Farhang va Adabiat Aini*. Vol.4th. N.1st. Spring and Summer. pp. 255-235. [in psian]
- Mahjoub, M. J. and Tuysarkani, Q. (2023). *Persian Millennial Poetry*. Ed.2nd. Tehran: Nilufar. [in psian]
- Munir Lahuri, A. and Khan Arezo, S. (1977). *Karnameh and Siraj Munir*. S. M. Akram (Ikram/Akram-Shah). Islamabad: Persian Research Center of Iran and Pakistan. [in psian]
- Namwar Motlaq, B. (2012). "Hypertextual Genres". *Faslnameh Pajouhesh haye Adabi*. Ed.9th. N. 38. Winter. pp. 139-152. [in psian]

- Sabbaghi, A. (2012). "A Comparative Study of Genette's Three Intertextual Axes and Parts of Islamic Rhetoric Theory". *Fasl-nameh Pajouhesh-haye Adabi*. Vol. 9. No. 38. Winter. pp. 71-59. [in prsian]
- Shafi'i Kadkani, M. R. (2008). *Persian Poetry Eras, from Constitutionalism to the Fall of the Monarchy*. Ed. 5th. Tehran: Sokhan. [in prsian]
- Vaezi, M. A. and Madani Ivori, S. T. (2014). "Epic Tone in the Ritual Poems of Muhammad ibn Husam Khusfi". *Faslnameh Motaleate Farhangi Ejtemai Khorasan*. Summer. pp. 165-202. [in prsian]